

*Колодяжний Максим Геннадійович –
здобувач Інституту вивчення проблем
злочинності Академії правових наук України*

Кримінологічна характеристика вимагань, поєднаних з насильством

У статті розглянуто кількісно-якісні показники вимагання, поєднаного із застосуванням до потерпілих як психічного, так і фізичного насильства: рівень, структуру, динаміку, латентність.

Такі поняття та вислови, як “рекет”, “організована злочинність”, “крыша”, “дань”, “братва”, відомі не тільки практичним співробітникам правоохоронних органів, але й пересічним громадянам і асоціюються з таким небезпечним корисливо-насильницьким злочином як вимагання. Стаття 189 КК України визначає цей злочин як вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Кримінальний закон закріплює в ч.ч. 3 і 4 ст. 189 також і відповідальність за кваліфіковані та особливо кваліфіковані форми вимагання, що поєднані із заподіянням до жертв фізичного насильства. Такі злочини представляють собою виключну небезпеку для суспільства, оскільки часто до потерпілих застосовуються різноманітні жорстокі засоби катування, іноді їх навіть вбивають. Кошти, отримані від вимагань, є однією з основних статей доходу злочинних угруповань та окремих злочинців, а сам злочин, на жаль, – невід’ємною і яскравою частиною кримінальної історії українського суспільства останніх двадцяти років. За цей період динаміка таких діянь зросла у багато разів, а самі вимагання часто набувають широкого резонансу серед громадськості.

У спеціальній літературі проблеми боротьби з вимаганням знайшли своє відображення в наукових роботах багатьох науковців, зокрема: А.В. Башкова, С.Д. Белоцерковського, В.В. Владимірова, Л.Д. Гаухмана, В.В. Дмитрієва, С.В. Дьоменко, О.А. Єлець, О.В. Корягіної, В.М. Куца, Ю.І. Ляпунова, М.І. Мельника, І.Ф. Перова, М.Ю. Расказова, В.М. Сафонова, С.О. Ступіної, Г.І. Тірскіх, Ю.Л. Шевцова та ін. Але вказані автори у своїх працях торкалися лише деяких аспектів кримінологічної характеристики цього злочину. Що стосується вимагання, поєднаного з фізичним насильством, то його кримінологічна характеристика взагалі не вивчалась українськими вченими, особливо після прийняття нового кримінального законодавства у 2001 році.

Усталеною термінологією при проведенні кримінологічних досліджень є використання багатьох понять, базовим з яких є “кримінологічна характеристика” окремої групи (виду) злочинів. За допомогою низки кількісно-якісних показників цієї характеристики здійснюється вивчення злочинності, окремих її видів, частиною яких є вимагання. У кримінологічній науці існують різні підходи щодо поняття кримінологічної характеристики злочинів: від розширеного його розуміння, що включає кількісно-якісні показники, особливості особистості злочинця, причини злочинів, віктимогенні фактори, наслідки злочинних діянь, а також діяльність з їх запобігання [1, с. 16], до поняття, яким охоплюються тільки кількісно-якісні

показники, тобто рівень, структура та динаміка злочинності (злочинів) [2, с. 174]. Існує і така точка зору, згідно з якою поняття кримінологічної характеристики окремої групи (виду) злочинів повинно включати рівень, структуру та динаміку злочинів, описування особистості тих, хто їх вчиняє, мотиви і цілі їх злочинної поведінки [3, с. 11]. Вбачається, що звужене розуміння вказаного поняття є більш коректним. Обсяг поняття кримінологічної характеристики злочинності (злочинів) повинен містити сукупність значущих кількісно-якісних показників, а також особистості тих, хто їх вчиняє.

Отже, одними з важливих елементів кримінологічної характеристики усієї злочинності або якогось виду злочинів є її рівень та динаміка. Остання відображає зрушення злочинності у часі та характеризує її з кількісного і якісного боків. Таким чином, йдеться про кількісно-якісні показники не лише загального складу вимагання, але і вимагань, поєднаних з фізичним насильством.

У 90-х роках ХХ ст. кількість вимагань, які щорічно реєструвались МВС України, налічували вже не сотні, а тисячі. Якщо загальна злочинність, складаючи максимальне значення у 1995 р. – 641 860 злочинів, мала стійку, але незначну тенденцію до зниження, то кількість вимагань збільшувалась з певними коливаннями. У 1995 році було вчинено 3622 вимагань, у 1996 р. – 2786, 1997 р. – 2829, 1998 р. – 3283, 1999 р. – 3228, 2000 р. – 2681. Великий “стрибок” був зафіксований у 1998 р., коли приріст даного злочину до попереднього року склав +16 %.

Останніми роками кількість злочинів, що реєструються за ст. 189 КК України, невпинно зменшується. Якщо у 2004–2006 рр. включно середній приріст усієї злочинності складає – 8,8 %, то цей показник у вимагань дорівнює – 21,2 %. Таким чином, темпи зменшення кількості зареєстрованих щороку вимагань за вказаний період у два з половиною рази більші за аналогічний показник усієї злочинності в Україні. Так, у 2001 р. було зареєстровано 2079 вимагань, у 2002 р. – 2076, 2003 р. – 1897, 2004 р. – 1319, 2005 р. – 1153, 2006 р. – 913, а за сім місяців 2007 р. – 438 таких злочинів [4]. Зменшення останнім часом кількості вимагань можна пояснити частковою легалізацією діяльності учасників організованих злочинних груп, для яких даний злочин був одним з основних постійних джерел прибутку, а також легалізацією самих коштів, що були протягом багатьох років добуті злочинним шляхом. Таким чином, нещодавні злочинці, рекетири, “крадії в законі”, отримавши значні надприбутки від вимагання, стали “законослухняними” громадянами, “вершками суспільства”, які володіють банками, корпораціями, ведуть активну підприємницьку діяльність.

Необхідно підкреслити, що статистична звітність у масштабах усієї України не дає відомості про кваліфіковані та особливо кваліфіковані форми вимагань, які поєднані із застосуванням до потерпілих як психічного, так і фізичного насильства. Особливості конструкції ст. 189 КК України полягають у тому, що, по-перше, ознака заподіяння фізичного насильства при вимаганні закріплена в чч. 3 і 4 цієї статті поряд з іншими ознаками, тому виділити її окремо неможливо. По-друге, – МВС України та Державна судова адміністрація (ДСА) України не виділяють окремо статистичні дані по вказаним ознакам заподіяння фізичного насильства при вчиненні цього злочину [5]. По-третє, ознака спричинення при вимаганні насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, взагалі не передбачена кримінальним законом 2001 року в порівнянні зі статтями 862 і 144 КК України 1960 р., де ці ознаки закріплені були. За статистичною інформацією ДСА України у 2003–2007 рр. майже 90 % засуджених за вимагання складають особи, які вчинили кваліфіковані та особливо кваліфіковані його форми [6]. У науковій вітчизняній літературі вказується, що частка вимагань, поєднаних із заподіянням фізичного насильства, становить 13 % [7, с. 12]; 21 % [8, с. 259]. Аналогічні дослідження, наприклад, російських кримінологів дають дещо інші цифри: 41 % [9, с. 119]; 52 %

[10, с. 147]. Проведене нами вивчення матеріалів кримінальних справ показало, що 35 % злочинів, які отримали правову кваліфікацію за ч.ч. 2, 3, 4 ст. 189 КК України (ч.ч. 2, 3 ст. 862 і ч.ч. 2, 3 ст. 144 КК України 1960 р.), поєднані із заподіянням до потерпілих фізичного насильства.

При вивченні рівня цього злочину необхідно пам'ятати про його високу латентність. Так, за даними В.М. Сафонова прихована частина, наприклад, організованих вимагань складає не менше 70 % [12, с. 157]. Високий рівень прихованої частини даного злочину підтверджують дослідження А.О. Конєва, який встановив показники співвідношення латентних вимагань стосовно зареєстрованих, що дорівнює 17 500(!) до 1 [13, с. 22–24]. До таких цифр можна ставитися скептично, але наше дослідження також продемонструвало високий показник прихованих вимагань. Проведене нами анкетування 250 співробітників органів внутрішніх справ, а також 100 суддів ще раз довело високе “темне число” таких діянь. Так, на думку 45,7 % респондентів, поза увагою правоохоронних органів залишається біля 50 % цього злочину, а 32 % опитаних осіб вважало, що латентна частина вимагань складає більше 75 %. Більше того, нами також було здійснено інтерв'ювання 400 підприємців малого та середнього бізнесу, оскільки, за нашими показниками, 43,2 % потерпілих від таких форм вимагання – саме підприємці. Результати виявились такими, що майже 90 % респондентів відмовилися відповідати на запитання, незважаючи на анонімний і виключно науковий характер цього дослідження. Отже, можна дійти висновку, що такі відмови носили не стільки характер небажання контакту з дослідниками, скільки побоювання розправи з боку вимагачів, значна частина яких є представниками організованої злочинності.

Третім не менш важливим елементом кримінологічної характеристики злочинності є її структура, що, будучи якісним показником, означає статистичне відношення окремого виду або групи злочинів до всієї їх частини у тому або іншому регіоні за конкретний період часу, так і опис її за кримінально-правовими та кримінологічними показниками. Завдяки цьому показнику виявляються будова злочинності, її внутрішня форма [11, с. 32].

Питома вага вимагань усіх форм власності у структурі всієї злочинності складає менше 1 % (1996 р. – 0,45 %, 1997 р. – 0,48 %, 1998 р. – 0,57 %, 1999 р. – 0,58 %, 2000 р. – 0,48 %, 2001 р. – 0,41 %, 2002 р. – 0,46 %, 2003 р. – 0,34 %, 2004 р. – 0,25 %, 2005 р. – 0,24 %, 2006 р. – 0,22 %).

Структура вимагання вивчалася нами за проведеним кримінологічним дослідженням шляхом вивчення 430 архівних кримінальних справ по 511 вчиненим злочинам, і це показало, що кількість вивчених вимагань майже дорівнює середньорічному показнику цих злочинів у цілому по Україні в 2006 році. Тому, це свідчить про репрезентативність нашого вибіркового вивчення і дає можливість поширити вказані дані на всі вимагання, поєднані з насильством. Ураховуючи те, що статистичні дані МВС України мають обмежений характер і не дають розгорнутої інформації, яка стосується кримінологічної характеристики цього злочину, в подальшому ми будемо використовувати показники, отримані в результаті нашого дослідження.

Інтерес становить і питома вага вимагань у областях України, зокрема в тих, де спостерігалися найбільші та найменші абсолютні цифри цих злочинів. Так, останніми роками “лідерами” за кількістю вчинених вимагань є Донецька, Дніпропетровська та Львівська області, де вчинюється до 35 % таких злочинів. Найменша кількість вимагань фіксується у Чернігівській, Чернівецькій та Житомирській областях [6]. Розподіл вказаних областей за кількістю вчинених вимагань та засуджених осіб за це злочинне діяння співвідноситься з рівнем усієї злочинності, що реєструється в даних областях. Не дивним є більш високий рівень злочинності у вказаних промислових центрах України у порівнянні з аграрними областями, для яких, до речі, характерна й менша щільність населення.

Розглядаючи кримінально-правові показники цього злочинного діяння, слід зазначити, що вимагання має корисливий мотив. При вчиненні даного злочину винний має за мету незаконно одержати чуже майно, право на нього або добитися вчинення потерпілим інших дій майнового характеру.

Результати нашого дослідження показали, що більше $\frac{3}{4}$ усіх вивчених злочинів вчинювались у групі (76,9 %). У більшості випадків, що становить 240 злочинів (61,1 %), співучасть мала простий характер, коли всі співучасники вимагань були співвиконавцями злочину. Складна ж співучасть, тобто коли співучасники злочинних діянь виконували різні ролі, спостерігалась у 38,9 % вчинених вимагань, поєднаних з насильством. Організованими групами осіб, за нашими даними, був вчинений кожен 10 такий злочин (9,7 %), злочинними організаціями 3,8 % вимагань, а у групі осіб за попередньою змовою – 78,9 %.

Майже половина злочинних груп складалася з двох осіб (48,6 %), велика частка таких груп налічувала три-п'ять осіб, що становить 42,5 % (167 злочинів), значно рідше зустрічались групи, які були представлені 6–10-ма особами (8,1 %) і лише у трьох із таких злочинів чисельність груп була більшою за 10 чоловік (0,8 %).

У основній масі вимагань, поєднаних з насильством, потерпілим спричинялись легкі тілесні ушкодження: 61,3 % з них не призвели до короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а 31,5 % – потягли короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. 35 потерпілим, що становить 5,5 % із загальної кількості були заподіяні тілесні ушкодження середньої тяжкості; 0,8 % жертв вимагань відчували на собі наслідки тяжких тілесних ушкоджень, а 0,3 % – тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть. Четверо потерпілих (0,6 %) під час вчинення цього злочину було вбито. Таким чином, усе ж таки до великої кількості потерпілих застосовувалось фізичне насильство, небезпечне для життя та здоров'я. У порівнянні з розбоєм чи насильницьким грабежем, при вчиненні вимагання, поєднаного з насильством, винні перш, за все застосовують до жертв психологічний тиск у вигляді погроз заподіяння тілесних ушкоджень, знищення чи пошкодження майна і навіть вбивства потерпілого або його близьких. Фізичне насильство зазвичай використовується злочинцями у тому разі, якщо жертва відмовляється виконувати їхні вимоги, а тяжкість тілесних ушкоджень, що заподіюються, залежить від моменту погодження потерпілих на їх виконання та інших обставин. Це показово підтверджують результати нашого вивчення кримінальних справ, яке свідчить, що відмовилось виконати вимоги злочинців лише 10 % потерпілих. Решта жертв або намагалася знизити суму вимоги чи змінити її характер (2,7 %), або одразу погодилася виконати вказані винними дії (36,7 %), або погодилася після нанесення їм тілесних ушкоджень (50,6 %). І не дарма при вчиненні цього злочину винні підбирають ефективні засоби психологічного впливу на потерпілих, проводять “розвідку” їх способу життя, законності та легальності діяльності, якою останні займаються.

Так, одним з останніх резонансних злочинів є вчинення в м. Сумах вимагання банкіром (!), який змусив свого боржника відрізати два пальці, після чого кредитор демонстрував ці частини тіла своїм знайомим [15]. Результати нашого дослідження показали інформацію про жахливість, а іноді й особливу жорстокість застосованого до потерпілих фізичного насильства, різноманітність якого вражає і одночасно лякає. У 68 % випадків жертвам вимагань наносили тілесні ушкодження руками і ногами, у 36 % – металевими, гумовими чи дерев'яними палицями. 5,3 % жертв цього злочину відчували на собі наслідки застосування вогнепальної чи холодної зброї, 23 потерпілих або їхніх близьких родичів було згвалтовано. У 2,4 % випадків жертвам наносили опіки за допомогою прасок, запальничок та інших предметів, 14 чоловік відчували на собі страждання в результаті обмеження вживання їжі та води протягом тривалого часу, до 4-х потерпілих застосовували електрострум, 3-х людей

обливали окропом, а 2-х – насильницьким способом поїли спиртними напоями та вводили наркотичні речовини.

Іноді такі приклади бувають досить негуманними. У 2001 році місцевий суд Нахімівського району міста Севастополя виніс обвинувальний вирок групі за попередньою змовою з 3-х чоловік, які під надуманим приводом вимагали 5 тис. гривень у громадянина К. Жертву цього злочину у гаражі одного із співучасників вимагання сильно побили руками та ногами, підвісили вже оголеного за ногу до стелі, де підпалювали його тіло паяльником, робили опіки вогнем, наносили удари палицями, і незважаючи на те, що К. неодноразово знепретомлював, над ним продовжували знущатись одразу, як він приходив до тями. Потім вимагачі справили на нього природні потреби, заставили вимити приміщення й відпустили, після чого потерпілий опинився у лікарні на тривалий строк [16].

Продовжуючи аналіз кримінологічної характеристики вимагань, поєднаних з насильством, необхідно розглянути такий її якісний показник, як географія, тобто поширення даного виду злочинів по території України [14, с. 20]. Так, за результатами нашого дослідження більшість злочинів вказаної категорії вчинювались у обласних центрах України, тобто у великих містах. На такі населені пункти припадає майже $\frac{3}{4}$ (71,2 %) усіх вивчених нами вимагань. І це, в першу чергу, пояснюється тим, що великий бізнес зазвичай знаходиться у великих містах; основна грошова маса обертається саме в міських умовах, таким чином, рівень доходів жителів обласних центрів більший за рівень доходів мешканців більш дрібних адміністративно-територіальних одиниць України; у великих містах у вимагачів існує більше можливостей для приховування слідів злочину, а також легалізації коштів, що добуті злочинним шляхом. І недарма у переважній більшості випадків (77,9 %) предметом вимог злочинців є саме гроші, що відповідає природі цього злочину. У 15,9 % випадків вимагання вчинювались у районних центрах, 43 злочини (8,4 %) у селах, а найменше цих злочинів приходиться на селища міського типу – 4,1 %.

Як і всій злочинності, вимаганням притаманні певні сезонні коливання. Найбільша частка цих злочинів припадає на весняний період і складає 29,2 %. Влітку вчинюється 25,1 % цих злочинів, вказаний показник майже співпадає з офіційною статистичною інформацією МВС України, згідно з якою найбільша кількість злочинів приходиться на теплу пору року. За нашими даними восени вчинюється 24,6 % вимагань, а найменша їх кількість припадає на зиму і складає 21,1 %. Ці цифри ще раз підтверджують тезу про те, що вимагання все ж таки не є яскраво вираженим сезонним злочином.

За днями тижня найбільше таких злочинів вчинювалось у суботу, на яку приходиться 88 вимагань (17,2 %). Кримінальною у цьому контексті виявилась неділя, у цей день було зареєстровано 14,1 % вимагань, поєднаних з насильством, а також передвихідні дні – четвер та п'ятниця, коли вчинювалося відповідно 16,2 % та 14,3 % даних злочинів. “Найспокійнішими” днями тижня за принципом зростання злочинних діянь є понеділок – 11,4 %, вівторок – 12,9 % і середа, коли органи внутрішніх справ реєстрували 13,9 % вимагань.

Розподіляючи злочини, кваліфіковані за чч. 2, 3, 4 ст. 189 КК України, за часом їх вчинення, необхідно відзначити, що часом вчинення вимагань, у тому числі тих, що поєднані з фізичним насильством, є час пред'явлення злочинцями вимоги потерпілому про передачу майна або вчинення дій майнового характеру. Так, майже половина злочинних діянь вчинювалась у вечірні години. З 16.00 до 20.00 години було зафіксовано 25,6 % вимагань, а з 20.00 до 24.00 – 22,7 %. Вночі (0.00 до 4.00) спостерігається спад цього злочину – 12,5 %, що в першу чергу пояснюється поганою роботою міського транспорту або взагалі її відсутністю; шум і крики можуть привернути увагу очевидців або співробітників міліції – все це характерно для “вуличного” вимагання, частка якого складає майже третину усіх вивчених

злочинів (29 %). Зменшення кількості цього злочину у нічні години пов'язано також з природною боязню людей відкривати двері у цей період доби – це характерно для так званих “квартирних” вимагань, на які припадає 31,1 %, що вчинюються за місцем проживання потерпілого.

Науковий інтерес викликає інформація, що стосується характеру вимог, котрі пред'являлися вимагачами потерпілим. У восьми з десяти випадків (77,9 %) злочинці вимагали гроші. Більше, ніж у чверті вимагань, поєднаних з насильством (26,4 %), сума грошей, яку злочинці вимагали у потерпілих, становить більше 10 тис. гривень. І це не дивно, бо за їх допомогою злочинці майже у половині випадків купують спиртні напої та продукти харчування, “гідно” та “весело” проводячи своє дозвілля, саме завдяки цим “брудним з плямами крові” грошам, що отримані злочинним шляхом, винні можуть дозволити собі відчувати всю “привабливість” сучасного життя. Друге місце займає вимога права на нерухомість, що складає 5,9 %. Рідше злочинці пред'являли потерпілим вимоги про передачу права на автотранспорт (5,5 %), а у 1,4 % випадків – право на володіння місцями торгівлі на ринках.

Як правило, злочинці пред'являли вимоги про передачу майна або вчинення інших дій майнового характеру вербально, тобто за допомогою слів. На цей спосіб приходиться 89,6 % випадків (458 злочинів). Рідше вимагачі спілкувалися з потерпілими за телефоном (6,3 %), письмово вимоги пред'являлись у 2,9 % вимагань, а найменше свої вимоги винні передавали через третіх осіб (спільних знайомих, сторонніх осіб) – 1,2 %.

Як вже зазначалося, до складу кримінологічної характеристики певних груп чи видів злочинів входять й інші ознаки, які, зважаючи на їх особливості та об'ємність, повинні окремо розглядатися в межах інших наукових праць.

Не викликає сумніву той факт, що вивчення кримінологічної характеристики вимагань, поєднаних з фізичним насильством над жертвами цього злочину, не тільки зробить внесок у розширення теоретичної бази проблем корисливо-насильницької злочинності, але й дасть змогу виробити дієву та ефективну систему щодо його запобігання.

Список використаних джерел

1. *Ястребов В.Б.* К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений // Вопр. борьбы с преступностью. Вып. 37. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 14–20.
2. *Лукашевич С.Ю.* Криминологічна характеристика злочинності в місцях позбавлення волі // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Вип. 44. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – С. 174–180.
3. *Головкін Б.М.* Криминологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. – Х.: Нове слово, 2004. – 252 с.
4. *Лист* Департаменту інформаційних технологій МВС України № 16/ІК-3250 від 16.08.2007 р.
5. *Лист* Територіального управління Державної судової адміністрації України в Харківській області № 04-75/3121 від 16.10.2007 р.
6. *Лист* Державної судової адміністрації України № 14-6162/07.
7. *Дьоменко С.В.* Вимагання: кримінально-правовий та криминологічний аналіз: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Акад. адвокатури України. – К., 2006. – 19 с.
8. *Петров В.В.* Насильственно-корыстная преступность организованных групп: тенденции, причины и условия, меры противодействия // Збірник наукових праць Харківського центру вивчення організованої злочинності. Випуск перший. – Харків, Харківський Центр вивчення організованої злочинності при Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, 2000. – С. 248-273.
9. *Шпаковский С.Н.* Насилие как способ совершения вымогательства (По материалам Уральского региона): Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Челябин. юрид. ин-т. – Челябинск, 1999. – 191 с.

10. *Ступина С.А.* Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с вымогательством: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Иркут. гос. эконом. акад. – Иркутск, 2002. – 288 с.

11. *Сафонов В.Н.* Организованное вымогательство: уголовно-правовой и криминологический анализ / В.Н. Сафонов. – Монография / Санкт-Петербург. ин-т внешнеэконом. связей, экономики и права, об-во “Знание” С. – Петербурга и Ленингр. обл. – СПб., 2000. – 236 с.

12. *Конев А.А.* Преступность и проблема измерения её реального состояния: Автореф. ... дис. доктора юрид. наук: 12.00.08 / Акад. МВД РФ. – М., 1993. – 36 с.

13. *Курс лекций по криминологии* / Под. ред. проф. Даньшина И.Н. (Общая часть) и проф. Голины В.В. (Особенная часть).– Х.: “Одиссей”, 2006. – 280 с.

14. *Банкир заставил должника отрубить пальцы* // Харьковський кур'єр, 2007. – 23–29 июля.

15. *Архів місцевого суду Нахімовського району міста Севастополь за 2001 рік.*

16. *Литвак О.* Злочинність, її причини та профілактика. – К.: Україна, 1997. – 167 с.

The article is dedicated to the quantitative-qualitative index of the exaction incorporated with the mental, and physical violence: a level, a structure, the dynamics and latency.

© М.Г. Колодяжний, 2007